

SANCTI ANSELMI

DIALOGUS

DE GRAMMATICO

CAPUT PRIMUM.

143 ³³¹⁶ *An grammaticus sit substantia, an qualitas : proponuntur rationes in utramque partem.*

DISCIPULUS. De grammatico peto, ut me certum facias utrum sit substantia an qualitas ³³¹⁷; ut hoc cognito, quid de aliis quæ similiter denominative dicuntur sentire debeam agnoscam. MAGISTER. Dic primum cur dubites? Disc. Ideo, quia videtur utrumque posse probari necessariis rationibus, esse scilicet, et non esse. MAC. Proba ergo. Disc. Ne ergo festines contradicere quidquid dixerō, sed patere me rationem ad ³³¹⁸ suum finem perducere : deinde aut ³³¹⁹ approba, aut corrige. MAC. Ut vis. Disc. Ut quidem grammaticus probetur esse substantia, sufficit quia omnis grammaticus homo, et omnis homo substantia. Quidquid enim habet grammaticus, ut sequatur eum substantia ³³²⁰, non habet nisi ex eo quia homo est. Quare hoc concessio ut homo sit, quæcunque sequuntur hominem, sequuntur grammaticum. Quod vero grammaticus sit qualitas, aperte fatentur philosophi qui de hac re tractaverunt, quorum auctoritatem de his rebus est impudentia ³³²¹ improbare. Item quoniam necesse est ut grammaticus sit aut substantia aut qualitas ³³²², ut quodlibet ³³²³ horum sit, alterum non sit; et quodlibet non sit, alterum necesse sit esse ³³²⁴ : quidquid valet ad ³³²⁵ instruendam unam partem, destruit alteram : et quidquid unam debilitat, alteram roborat. Cum ³³²⁶ ergo alterum horum verum sit, alterum falsum; rogo ut falsitatem detegens, aperias mihi veritatem.

CAPUT II.

Rationes propositæ redarguuntur.

MAG. Argumenta quæ ex utraque parte posuisti, necessaria sunt; nisi quod dicis, si alterum est, alterum esse non posse. Quare non debes a me exigere ut alteram partem esse falsam ostendam, quod

A ab ullo fieri non potest : sed quomodo sibi invicem non repugnent, aperiam, si a me fieri potest : sed vellem ³³²⁷ ego prius a te ipso audire quid his probationibus tuis objici posse opineris. Disc. Hoc quod tu a me exigis, ego a te ³³²⁸ intentus expectabam. Sed quoniam tu easdem probationes asseris irreprobabiles, meum est, quid dubito, aperire, quid me ³³²⁹ sollicitet; tuum vero est utriusque partis firmitatem et convenientiam ostendere. MAC. Dic ergo tu quod sentis, et ego tentabo facere quod poscis. Disc. Illam quidem propositionem, quæ dicit grammaticum esse hominem, hoc modo repellere existimo : quia nullus grammaticus potest intelligi sine grammatica, et omnis homo potest intelligi sine grammatica. B Item, omnis grammaticus suscipit magis et minus, et nullus homo suscipit magis et minus : ex qua utraque contextione ³³³⁰ binarum propositionum conficitur una conclusio, id est nullus grammaticus est homo.

CAPUT III.

Rationes propositæ contra redarguentem firmantur.

MAG. Non sequitur. Disc. Quare? MAC. An tibi videtur animalis nomen aliquid ³³³¹ aliud significare, quam substantiam? Disc. Prorsus nihil aliud est animal quam substantia animata sensibilis, nec substantia animata sensibilis aliud est quam animal. MAC. Ita est; sed dic, quæso ³³³², utrum unum quod non est aliud quam substantia animata sensibilis, possit intelligi præter rationalitatem, nec sit rationale ex necessitate. Disc. Negare non possum. MAC. C Omne igitur animal potest intelligi præter rationalitatem, et nullum animal est ex necessitate rationale. Disc. Nequeo dicere quin ex concessis consequatur, quanquam valde metuum quod te suspicor intendere. MAC. At nullus homo potest intelligi præter rationalitatem, et omnem ³³³³ hominem necesse

VARIE LECTIONES.

³³¹⁶ Collatus est liber de Grammatico cum *ms. Beccensi, Gemmeticensi et duobus Victorinis supra notatis RR 3, et E.E. 13.* — *Manuscriptum Victorinum 2* quomodo Grammaticus sit substantia et qualitas ³³¹⁷ Substantia aut qualitas *ms. Vict.* substantia an qualitas ³³¹⁸ Orationem ad *ms. Gem.* rationem ad *ms. Vict.* 3 orationem meam ad ³³¹⁹ Denum aut *ms.* deinde aut ³³²⁰ Eum substantia *ms. Vict.* 3 eum substantia ³³²¹ Est imprudentia *ms.* est impudentia ³³²² Itaque necesse est ut Grammaticus aut substantia aut qualitas *ms.* item quoniam necesse est ut Grammaticus sit aut substantia aut qualitas ³³²³ Aut quodlibet *ms.* ut quodlibet ³³²⁴ Horum sit, alterum non sit, et quodlibet non sit, alterum necesse sit esse *ms. Vict.* 13 horum sit alterum si sit et quodlibet non sit alterum, necesse sit esse ³³²⁵ Quicquid videlicet ad *ms.* quicquid valet ad ³³²⁶ Et quicquid unam partem astruit, destruit alteram; et unam debilitat, alteram roborat. Cum *manuscript.* et quicquid unam debilitat, alteram roborat. Cum ³³²⁷ Non potest : sed quomodo sibi invicem non repugnent, aperiam; si a me fieri potest, sed vellem *ms. Vict.* 3 non potest. Sed vellem ³³²⁸ Exigit a te *ms. Vict.* exigit, ego a te ³³²⁹ Meum est, quod dubito aperire, quod me *ms.* meum est qui dubito aperire quid me ³³³⁰ Utraque concessione *ms.* utraque contextione ³³³¹ Nomen aliud *ms. Bec. Gem.* nomen aliquid aliud ³³³² Dic quæso *ms.* dic quoque ³³³³ Aut nullus... aut omnem *ms.* at nullus... et omnem

est rationalem esse. Disc. Angustiae sunt mihi utrinque ³³³: nam si concedo, concludis nullum ³³⁴ hominem esse animal; si renas, dices me non tantum posse intelligi, sed vere esse sine rationalitate. Mac. Ne timeas; non enim sequitur quod putas. Disc. Si sic est, ut promittis, spontaneus concedo quidquid proposuisti: sin autem, invitus. Mac. Contexe igitur tu ipse quatuor ultimas propositiones quas feci, in duos syllogismos. Disc. Hoc utique ³³⁵ ordine digeri possunt: *Omne animal **144** potest intelligi praeter rationalitatem, nullus vero homo potest intelligi praeter rationalitatem.* Item: *Nullum animal rationale est ex necessitate; omnis autem homo rationalis est ex necessitate.* Ex utroque hoc ordine binarum propositionum videtur nasci: *Nullus igitur homo est animal*; quo nihil falsius, licet praecedentes propositiones titulare in nullo videam. Duæ namque, quæ subjectum terminum habent, hominem ³³⁷, sic sunt per se notæ, ut imprudentia sit eas probare. Duæ vero, quæ subjiciunt animal, sic videntur probatæ, ut impudentia ³³⁸ sit eas negare. Sed video horum duorum syllogismorum connexionem per omnia similem illis duobus, quos paulo ante protuli. Quapropter ad nihil aliud suspicor te hos attulisse, nisi ut cum eorum conclusionem aperte falsam cernerem, idem de similibus quos ego feceram decernerem. Mac. Sic est. Disc. Ostende ergo in quo et hic et ibi tanta sit deceptio: ut cum et veræ propositiones et secundum naturam syllogismorum connexæ videantur, nulla tamen eorum conclusiones ³³⁹ veritas tueatur.

CAPUT IV.

Vitium syllogismorum cap. 2 propositorum.

Mac. In tuis syllogismis hoc faciam; meos, si vis, per te discutio. Disc. Fiat tuo iudicio. Mac. Repete, et contexe syllogismos quos fecisti. Disc. *Omnis homo potest intelligi sine grammatica.* Mac. Quid dicis hominem intelligi posse sine grammatica? Disc. Hominem. Mac. Dic ergo in ipsa propositione quod intelligis. Disc. Omnis homo potest intelligi homo sine grammatica. Mac. Concedo: assume. Disc. Nullus grammaticus potest intelligi sine grammatica. Mac. Quid non potest grammaticus intelligi sine grammatica? Disc. Grammaticus. Mac. Profer ergo quod intelligis. Disc. Nullus grammaticus potest intelligi grammaticus sine grammatica. Mac. Junge has duas propositiones ita integras sicut eas modo protulisti. Disc. *Omnis homo potest intelligi homo sine grammatica; nullus grammaticus potest intelligi grammaticus sine grammatica.* Mac. Vide ergo utrum habeant communem terminum, sine

A quo nihil efficiunt. Disc. Video eas non habere communem terminum, et idcirco nihil ex eis consequi. Mac. Contexe alterum syllogismum. Disc. Non jam opus est ut pro ejus ostensione labores; nam adverto ejus fallaciam. Sic enim ejus propositiones intelligebam, ac si diceretur quia nullus homo est magis vel minus homo, et omnis grammaticus est magis vel minus grammaticus: et quoniam hæc duæ propositiones nullum habent communem terminum, nihil efficiunt. Mac. Itane tibi videtur ³⁴⁰ his tuis connexionibus nihil concludi posse. Disc. Ita utique putabam; sed hæc tua interrogatio me facit suspectum, ne forte in illis lateat aliqua efficacia: sed quomodo efficiunt sine communi termino? Mac. Communis terminus syllogismi non tam in prolotione ³⁴¹, quam in sententia est habendus. Sicut enim nihil efficitur, si communis est in voce et non in sensu: ita nihil obest ³⁴², si est in intellectu et non in prolotione. Sententia quippe ligat syllogismum, non verba.

CAPUT V

Quid ex predictis syllogismis effici legitime valeat, in eorum uno docetur.

Disc. Exspecto ut reddas effectum propositionibus meis. Mac. Efficiunt vere aliquid ³⁴³, sed non quod exspectas ³⁴⁴. Disc. Quidquid illud sit, non gratus accipio. Mac. Qui dicit, *omnis homo potest intelligi homo sine grammatica*, et, *nullus grammaticus potest intelligi grammaticus sine grammatica*: nonne hoc significat quia esse hominis non indiget grammatica, et esse grammatici indiget grammatica? Disc. Nihil verius. Mac. An habent communem terminum hæc duæ propositiones, quas modo dixi significari in aliis ³⁴⁵ duabus? Disc. Habent. Mac. Conficitur ergo quia esse grammatici non est esse hominis, id est non esse eandem definitionem ³⁴⁶ utriusque. Disc. Procul dubio sic video esse et consequi. Mac. Non tamen ideo consequitur grammaticum non esse hominem, sicut tu intelligebas. Sed si ita intelligas, *grammaticus non est homo*, ac si dicatur ³⁴⁷, grammaticus non est idem quod homo, id est non habent eandem definitionem; vera est conclusio.

CAPUT VI.

Alterum sophisma discutitur ex dictis.

Disc. Intelligo quod dicis. Mac. Si ergo bene intelligis quæ dixi, dic quomodo tu dissolveres hunc syllogismum, si quis ita contexeret? *Omnis grammaticus dicitur in eo quod quale; nullus homo dicitur in eo quod quale; ergo nullus homo grammaticus.* Disc. Tale mihi hoc videtur esse, ac si diceretur:

VARIAE LECTIONES.

³³³ Mihi undique *ms.* mihi utrinque ³³⁴ Concludis nullum *ms. Vict.* 3 concludit nullum ³³⁵ Sic utique *ms.* hoc utique *ms. Vict.* 13 hic utique ³³⁷ Subjectum habent tantum hominem *ms.* subjectum terminum habent hominem ³³⁸ Videntur probare, ut imprudentia *ms.* videntur probatæ, ut impudentia ³³⁹ Eorum conclusione. *ms.* eorum conclusiones ³⁴⁰ Ita necesse videtur *ms.* Itane tibi videtur ³⁴¹ In prolotione *ms.* In prolotione ³⁴² Nec obest *ms.* nihil obest ³⁴³ Vere quid *ms.* vere aliquid ³⁴⁴ Exspectas *ms.* exspectas. Disc. ³⁴⁵ Dixi in aliis *ms.* dixi significari in illis aliis ³⁴⁶ Eandem definitiones *ms.* eandem definitionem ³⁴⁷ Id est ac si dicatur *ms.* ac si dicatur

Omne rationale dicitur in eo quod quale; at nullus homo dicitur in eo quod quale; nullus ergo homo rationalis. Hoc autem nulla probatio verum efficere valet, ut rationale prædicetur de nullo homine. Similiter ille syllogismus, quem modo protulisti, non necessario concludit grammaticum non prædicari de homine; hoc enim significant ejus propositiones, si secundum veritatem eas intelligimus, tanquam si diceretur ita: *Omnis grammaticus dicitur grammaticus in eo quod quale; nullus homo dicitur homo in eo quod quale.* Ex his autem duabus propositionibus nequaquam consequitur, *nullus grammaticus prædicatur de homine*: quoniam non est idem terminus qui affirmatur de grammatico et negatur de homine. *Esset vero* in illis communis terminus, et necessariam conclusionem ingererent; si aut manente propositione, sicut posita est, sic vera fieret assumptio. *Nullus homo dicitur grammaticus in eo quod quale; aut manente assumptione, sic vere proponeretur: omnis grammaticus dicitur homo in eo quod quale.* Nam ex utraque hac complexione nasceretur quia de nullo homine grammaticus prædicaretur: si quis vero id quod dicitur, *homo non est grammaticus*, ita velit intelligere ac si diceretur, *homo non est idem quod grammaticus*; ut si dicam, fulgor est splendor, aut fulgor non est splendor, id est fulgor est idipsum, aut non est idipsum quod splendor; si quis, inquam, sic intelligat hoc quod dicitur, homo non est grammaticus. Secundum hunc sensum consequitur ex illis propositionibus si earum vis consideretur bene, quia nullus homo est grammaticus: nam ad hoc probandum quia essentia hominis non est essentia grammatici, habet earum significatio communem terminum.

145 CAPUT VII.

Iterum discutitur prius argumentum cap. 2 propositum.

Mac. Bene intellexisti quid dixi, sed forte non bene considerasti. Disc. Quomodo bene intellexi et non bene consideravi? Mac. Dic mihi si quis sic proponeret: *Nullus homo potest intelligi sine rationalitate: omnis autem lapis potest intelligi sine rationalitate*: quid consequeretur? Disc. Quid nisi *nullus igitur lapis homo*? Mac. Quomodo hoc intelligis? an quia nullo modo lapis est homo; an quia non est lapis idem quod homo? Disc. Quia nullo

modo lapis est homo. Mac. Dic ergo quid differet iste syllogismus ab illo tuo syllogismo, in quo dicis grammaticum non posse intelligi sine grammatica, hominem vero posse; et ideo grammaticum hominem non esse? Disc. Quantum quidem ad vim argumentationis, nihil video hunc ab illo differre: sicut enim ibi intelligendum est quia grammaticus non potest intelligi grammaticus sine grammatica, et homo potest intelligi homo sine grammatica. [Ita hic est intelligendum quia homo non potest intelligi homo sine rationalitate, et lapis potest intelligi lapis sine rationalitate;] et idcirco cum hujus syllogismi rata sit conclusio, quia nullo modo lapis est homo; videris mihi syllogismi mei, qui omnino similis est isti, conclusionem callidis tuis expositionibus obruisse. Unde jam intelligo quid dixeris quia bene intellexi, sed non bene consideravi: bene enim intellexi quid loquendo mihi significares; sed idipsum quod significabas, non bene consideravi, quia quomodo me deciperet ignoravi. Imo in hoc non bene considerasti, quia quomodo te non deciperet ignorasti. Disc. Quomodo? Mac. Quippe si iste syllogismus, quem modo proposui, sic exponatur, quemadmodum exposui tuum, ut dicatur: *Nullus homo potest intelligi homo sine rationalitate; omnis autem lapis potest intelligi lapis sine rationalitate*, non habebit aliam vim concludendi, quam dixi tuum habere. Sed quoniam iste quodam alio modo potest intelligi, quo ille tuus non potest, habet hanc conclusionem ut nullo modo lapis possit esse homo: cum enim dico quia nullus homo intelligi valet sine rationalitate, et omnis lapis potest intelligi sine rationalitate; sic potest, imo debet accipi, ac si dicatur: *Nullus homo potest aliquo modo intelligi sine rationalitate; omnis vero lapis quolibet modo potest intelligi sine rationalitate*: unde conficitur: *Nullus igitur lapis aliquo modo est homo*. In tuis vero propositionibus veritas nequaquam similem admittit subauditionem: non enim potest dici quia nullus grammaticus intelligi valet aliquo modo sine grammatica, aut omnis homo valet quolibet modo intelligi sine grammatica: nam omnis homo qui grammaticus est, potest intelligi homo sine grammatica, et nullus homo potest intelligi grammaticus sine grammatica. Quapropter non possunt conficere grammaticum nequaquam esse hominem.

VARIÆ LECTIONES.

Esset etiam in mss. esset vero Si autem manente mss. si aut manente Sicut posita mss. sicut posita Sic vera fuerit mss. sic vera fieret Omnis grammaticus dicitur homo mss. Vict. 13 omnis homo dicitur grammaticus Aut fulgor non est idipsum mss. aut non est idipsum Sed hunc sensum consequatur mss. secundum hunc sensum consequitur Habet eorum mss. habet earum Considerasti. Disc. mss. considerasti quod dixi. Disc. Nisi nullus lapis homo mss. nisi, nullus igitur lapis homo Posse non grammaticum mss. posse et ideo grammaticum Sicut enim mss. Vict. 3 sic enim grammaticus sine grammatica: ita hic est mss. grammaticus sine grammatica, et homo potest intelligi homo sine grammatica: ita hic est Homo sine rationalitate; et idcirco mss. homo sine rationalitate; et lapis potest intelligi lapis sine rationalitate: idcirco Bene jam mss. unde jam In hoc non bene mss. Immo in hoc non bene Te non deciperet mss. Vict. 3 te deciperet Lapis potest intelligi sine rationalitate, non habet aliam mss. lapis potest intelligi lapis sine rationalitate non habebit aliam Dici, nullus mss. dici quia nullus Nam omnis homo qui mss. Vict. 3 nam et omnis qui Nullus homo potest mss. Vict. 3 nullus potest Non possum conficere mss. non possunt

CAPUT VIII.

Examen argumenti cap. 5 propositi.

Disc. Non habeo quid contra hanc sententiam tuam dicam. Sed quoniam laenter monuisti me ut non sim contentus intelligere quid dicas: sed id ipsum quod dicis, considerem: videtur mihi consideranda tua conclusio ²⁹⁷⁰, quam ex meo syllogismo confici ostendisti; quia esse grammatici non est esse hominis. Si enim hoc est, qui habet essentiam grammatici, non ideo necessario habet essentiam hominis; sed si homo sequatur grammaticum, essentia hominis sequitur essentiam grammatici: sed hæc non sequitur hanc, quare nec ille illum. Non est igitur omnis grammaticus homo: at, cum omnibus grammaticis una sit ratio, cur sint homines, profecto aut omnis grammaticus est homo, aut nullus. Sed constat quia non omnis; nullus igitur. Videtur itaque ²⁹⁷¹ quia syllogismo meo conclusionem, quam acute abstulisti, auferendo acutius dedisti. **MAG.** Et si latenter te monui considerare quod audis, non tamen, ut apparet, inutiliter: nam etsi sophisticè probes nullum ²⁹⁷² grammaticum hominem, per hoc quod esse grammatici non est esse hominis ²⁹⁷³; utile tamen tibi erit, cum ipsum sophisma quod te sub pallio verè rationis fallit in sua fallacia, ita nudum conspicias. **Disc.** Ostende ergo quod me fallat; et ubi me fallat hæc, quam modo feci de grammatico, probatio. **MAG.** Redeamus iterum ad animal et hominem, in quibus ita quasi palpamus veritatem ²⁹⁷⁴, ut nullum sophisma nobis persuadeat, licet cogat, credere falsitatem. Dic ergo utrum esse uniuscujusque rei in diffinitione consistat. **Disc.** Ita est. **MAG.** Diffinitio hominis est diffinitio animalis? **Disc.** Minime: si enim *animal rationale mortale* (quæ est diffinitio hominis) esset diffinitio animalis, cuicumque conveniret animal, conveniret rationale mortale; quod falsum ²⁹⁷⁵ est. **MAG.** Non est igitur esse hominis esse animalis. **Disc.** Ita consequitur. **MAG.** Potes igitur ex hoc probare quia nullus homo animal est, eadem ²⁹⁷⁶ ratione, qua probasti modo nullum grammaticum esse hominem. Quapropter si vides apertam esse falsitatem quod hæc tua ²⁹⁷⁷ ratiocinatio hic concludit, ne credas certam esse veritatem ²⁹⁷⁸, quod ibi ludit ²⁹⁷⁹. **Disc.** Jam ostendisti quia me fallit, ostende etiam ubi. **MAG.** Non tenes quod paulo ante dixi, te concedente, quia esse grammatici non est esse hominis, idem est ac si diceretur: Diffinitio grammatici non est diffinitio hominis ²⁹⁸⁰, id est, non est idem

A grammaticus omnino et homo. Sicut enim homo non debet definiri cum grammatica, ita grammaticus non valet sine grammatica. Quare debet intelligi illa tua argumentatio hoc modo: Si esse grammatici non est simpliciter esse hominis; qui habet essentiam grammatici, non ideo sequitur ut habeat simpliciter essentiam hominis. Similiter intelligendum est quia simpliciter homo non sequitur grammaticum, id est si grammaticus est, non sequitur ut sit simpliciter homo; ita vero nihil aliud sequitur, nisi *nullus grammaticus est simpliciter homo*. **Disc.** Nihil ²⁹⁸¹ clarius.

CAPUT IX.

An sit aliquis grammaticus non homo.

B MAG. Verum si probaretur, quod (ut puto) facile fieri ²⁹⁸² potest, quia esse grammatici ita non est esse hominis, sicut esse albi non est esse hominis (potest enim homo esse sine albo, et album sine homine): tunc vere sequeretur aliquem grammaticum posse esse non hominem. **Disc.** Quid ergo laboramus? Si hoc ²⁹⁸³ probari potest, proba: et finiatur hæc ²⁹⁸⁴ quæstio. **MAG.** Non hoc a me debes hic exigere; non enim in hac quæstione ventilamus utrum possit esse, sed utrum sit aliquis grammaticus non homo, quod vides monstrari non posse. **Disc.** Nondum video, quia adhuc habeo dicere contra. **MAG.** Dic. **Disc.** Aristoteles ostendit grammaticum eorum esse que sunt in subjecto: **146** et nullus homo est in subjecto: quare nullus ²⁹⁸⁵ grammaticus homo. **MAG.** **C** Noluit Aristoteles hoc consequi ex suis dictis: nam idem Aristoteles dicit quemdam hominem, et hominem et animal grammaticum. **Disc.** Quomodo ergo dissolvitur iste syllogismus? **MAG.** Responde mihi: cum loqueris mihi de grammatico, unde intelligam te loqui de hoc nomine, an de rebus quas significat? **Disc.** De rebus. **MAG.** Quas ergo res significat? **Disc.** Hominem, et grammaticam. **MAG.** Audito ergo hoc nomine, intelligam hominem aut grammaticam; et loquens de grammatico loquar ²⁹⁸⁶ de homine, aut de grammatica. **Disc.** Ita oportet ²⁹⁸⁷. **MAG.** Dic ergo: Homo est substantia, an in subjecto? **Disc.** Non est in subjecto, sed est substantia. **MAG.** Grammatica est qualitas, et in subjecto. **Disc.** Utrumque est. **MAG.** **D** Quid ergo mirum, si quis dicit quia grammaticus est substantia, et non est in subjecto, secundum hominem; et grammaticus est ²⁹⁸⁸ qualitas, et in subjecto, secundum grammaticam?

VARIE LECTIONES.

²⁹⁷⁰ Concedenda tua conclusio *ms.* consideranda illa conclusio ²⁹⁷¹ Nullus igitur videtur: Itaque *ms.* nullus igitur. Videtur itaque quia *ms.* *Vict.* 13 nullus igitur videtur quia ²⁹⁷² Probem nullum *ms.* probes nullum ²⁹⁷³ Esse rationis *ms.* esse hominis ²⁹⁷⁴ Ita palpamus quasi veritatem *ms.* ita quasi palpamus veritatem ²⁹⁷⁵ Rationale, quod falsum *ms.* rationale mortale, quod falsum ²⁹⁷⁶ Animal cum eadem *ms.* animal est eadem ²⁹⁷⁷ Quia hæc tua *ms.* quod hæc tua ²⁹⁷⁸ Certam veritatem *ms.* certam esse veritatem ²⁹⁷⁹ Quod ibi concludit *ms.* quod ibi ludit ²⁹⁸⁰ Diffinitionem hominis non esse definitionem grammatici *ms.* definitio grammatici non est definitio hominis ²⁹⁸¹ Simpliciter homo, quod verum est non simpliciter: sed homo talis est grammaticus. **Disc.** nihil *ms.* simpliciter homo. **Disc.** nihil ²⁹⁸² Difficile fieri *ms.* facile fieri ²⁹⁸³ Quid ergo laboramus utrum possit esse? si hoc *ms.* Quid ergo laboramus? si hoc ²⁹⁸⁴ Et finiatur hæc *ms.* et firmatur hæc ²⁹⁸⁵ Quia nullus *ms.* Quare nullus ²⁹⁸⁶ Et loqueris de... loquor *ms.* et loquens de... loquar ²⁹⁸⁷ Itaque oportet *ms.* ita oportet ²⁹⁸⁸ Et grammatica est *ms.* et grammaticus est

CAPUT X.

Grammaticus an sit prima, an secunda substantia.

Disc. Differi non possum; sed unum adhuc dicam cur ³⁹⁹⁹ grammaticus non sit substantia; quia omnis substantia est prima aut secunda; grammaticus autem nec prima, nec secunda. **MAC.** Memento dicentium Aristotelis, quæ paulo ante dixi, quibus dicit grammaticum ³⁹⁹⁹ et primam et secundam substantiam; quia et hominem quemdam, et hominem et animal, grammaticum dici testatur: sed tamen unde probas grammaticum non esse primam, aut secundam substantiam? Disc. Quia est in subjecto, quod ³⁹⁹⁹ nulla substantia est; et dicitur de pluribus, quod primæ non est; nec est genus, aut species, nec dicitur in eo quod quid: quod est secundæ. **MAC.** Nihil horum, si bene meministi quæ jam diximus, aufert **B** ³⁹⁹⁹ grammatico substantiam; quia secundum aliquid grammaticus non est in subjecto, et est genus, et species, et dicitur in eo quod quid; quia est et homo, qui species est; et animal, quod est genus; et hæc dicuntur in eo quod quid. Et etiam individuus ³⁹⁹⁹, sicut homo et animal; quia quemadmodum quidam homo, et quoddam animal; ita quidam grammaticus est individuus. Socrates enim et homo et animal est, et grammaticus. Disc. Non possum negare quod dicis.

CAPUT XI.

Hominem non esse grammaticam.

MAC. Si alia non habes, unde possis probare grammaticum non esse hominem, nunc proba eum non esse grammaticam. Disc. Facilius hoc possum digito **C** quam argumento. Ibi namque fregisti omnia mea argumenta, ubi aperuisti a grammatico significari diversa, et secundum ea loquendum et intelligendum de grammatico: quod quamvis abnuere non possim ³⁹⁹⁹ tamen non sic satisfacit animo meo, ut velut quod quærebat invento, quiescat: videri enim mihi quasi non curare ut me ³⁹⁹⁹ doceas, sed tantum ut rationes meas obstruas. Sed, sicut meum fuit exponere quæ me ex utraque parte in ambiguitatem cogunt, ita tuum erat aut unam partem destruere, aut ostendere quomodo sibi invicem non repugnent. **MAC.** Cur non satis tibi videtur ostensum quod grammaticum esse substantiam, et grammaticum esse ³⁹⁹⁹ qualitatem, nequaquam repugnet sibi invicem, **D** in eo quod de grammatico modo secundum hominem, modo secundum grammaticam loqui et intelligere oportet? Disc. Quoniam nemo qui intelligit non

A men grammatici, ignorat grammaticum significare hominem et grammaticam: et tamen si hac fiducia in populo loquens dicam: *Utilis scientia est grammaticus*, aut, *bene scit homo iste grammaticum* ³⁹⁹⁷, non solum stomachabuntur grammatici, sed et ridebunt rustici. Nullatenus itaque credam sine aliqua alia ratione tractatores dialecticæ tam sæpe et tam studiose in suis libris scripsisse quod idem ipsi colloquentes dicere erubescerent: sæpissime namque cum volunt ostendere qualitatem aut accidens subjungunt, *ut grammaticus, et similia*: cum grammaticum magis esse substantiam, quam qualitatem aut accidens, usus omnium loquentium attestetur ³⁹⁹⁸: et cum volunt aliquid docere de ³⁹⁹⁹ substantia, nusquam proferunt, *ut, grammaticus, aut aliquid hujusmodi* ³⁹⁹⁹. Huc accedit quia si ideo grammaticus, quia significat hominem et grammaticam, dicendus est substantia et qualitas, cur homo non est similiter qualitas ³⁹⁹⁹ et substantia? Homo namque significat substantiam, cum omnibus illis differentiis, quæ sunt in homine, ut est sensibilitas et mortalitas. Sed nusquam, ubi sit scriptum aliquid de ³⁹⁹⁹ qualitate aliqua, prolatum est ad ³⁹⁹⁹ exemplum, *velut homo*.

CAPUT XII.

Homo, et grammaticus, quam varie significant sua significata.

MAC. Quod illam rationem quam dixi, cur grammaticus, scilicet sit substantia et qualitas, idcirco repudias, quia non valet in nomine hominis, idcirco facis, ut puto, quia non consideras quam dissimiliter significant: scilicet nomen hominis, ea ex quibus constat homo; et grammaticus, hominem et grammaticam. Nempe nomen hominis per se, et ut unum, significat ea ex quibus constat totus homo; in quibus substantia principalem locum tenet, quoniam est causa aliorum, et habens ea non ut indigens illis, sed ut se indigentia. Nulla enim est differentia substantiæ, sine qua substantia inveniri non possit; et nulla differentiarum ejus, sine illa potest existere. Quapropter quamvis omnia simul, velut unum totum, sub una significatione uno nomine appellentur homo; sic tamen principaliter hoc nomen est significativum et appellativum substantiæ; ut cum recte dicatur, *substantia est homo, et homo substantia*, nullus tamen dicat, *rationalitas est homo, aut, homo rationalitas*, sed habens rationalitatem. Grammaticus vero non significat hominem, et grammaticam,

VARIE LECTIONES.

³⁹⁹⁹ Adhuc dicam; cum *ms.* adhuc dicam, cur. ³⁹⁹⁹ Quibus dicit grammaticus *ms.* quibus dicit grammaticum ³⁹⁹⁹ Quia est in subjecto, quia *ms.* quia est subjecto quod ³⁹⁹⁹ Diximus, auferunt *ms.* diximus: aufert. Quia secundum aliud *ms.* quia secundum aliquid ³⁹⁹⁹ Est autem individuus *ms.* est etiam individuus ³⁹⁹⁹ Abunde non possum *ms.* abnuere non possum ³⁹⁹⁹ Videris quasi non tractare ut me *ms.* videris enim mihi quasi non curare ut me ³⁹⁹⁹ Et grammaticam esse *ms.* et grammaticum esse ³⁹⁹⁷ Scientia est grammatica, aut bene sic, homo iste grammatica *ms.* scientia est grammaticus; aut bene scit homo iste grammaticum, ³⁹⁹⁸ Cum grammaticus magis esse... attestatur *ms.* cum grammaticum magis esse... attestetur ³⁹⁹⁹ Aliud dicere de *ms.* aliquid docere de ³⁹⁹⁹ Aut aliud hujusmodi *ms.* aut aliquid hujusmodi ³⁹⁹⁹ Cur homo superior non est qualitas *ms.* cur homo non est similiter qualitas ³⁹⁹⁹ Scriptum aliud de *ms.* scriptum aliquid de ³⁹⁹⁹ Probatum est ad *ms.* prolatum est ad

ut unum; sed grammaticam per se, et hominem per aliud significat : et hoc nomen quamvis sit appellativum hominis, non tamen proprie dicitur ejus significativum : et licet sit significativum ⁴⁰⁰⁶ grammaticæ, non tamen proprie ⁴⁰⁰⁷ est ejus appellativum. Appellativum autem nomen cujuslibet rei nunc dico, quo res ipsa usu loquendi appellatur : nullo enim usu loquendi dicitur : *grammatica est grammaticus*, aut, *grammatica est grammatica*; sed, *homo est grammaticus*, et, *grammaticus homo*.

147 CAPUT XIII.

De formali significatione vocis, grammaticus.

Disc. Non video quid dicas, quod grammaticus significat grammaticam per se, et hominem per aliud; et quo modo grammaticæ ⁴⁰⁰⁸ tantum significativum sit ⁴⁰⁰⁷. Sicut enim homo constat ex animali, et rationalitate, et mortalitate, et idcirco homo significat hæc tria, ita grammaticus constat ex homine, et grammatica; et ideo nomen hoc significat utrumque. Nunquam enim dicitur grammaticus aut homo sine grammatica, aut grammatica sine homine. *MAC.* Si ergo ita est, ut tu dicis, definitio et esse grammatici, est homo sciens grammaticam. *Disc.* Non potest aliud esse. *MAC.* Ergo cum grammatica dividit hominem grammaticum a non grammatico, conduxit grammaticum ad esse, et est pars ejus quod est esse rei; nec potest adesse et abesse a grammatico, præter subjecti corruptionem. *Disc.* Quid inde? *MAC.* Non est igitur grammatica acciēns, sed substantialis differentia; et homo est *C* genus, et grammaticus species; nec dissimilis est ratio de albedine, et similibus accidentibus : quod falsum esse totius artis tractatus ostendit. *Disc.* Quanquam non possum negare quod dicis, nondum tamen mihi persuasum est quod grammaticus non significet ⁴⁰⁰⁸ hominem. *MAC.* Ponamus quod sit animal aliquod rationale, non tamen homo quod ita sciat grammaticam sicut homo. *Disc.* Facile est hoc fingere. *MAC.* Est igitur aliquis non homo sciens grammaticam. *Disc.* Ita consequitur. *MAC.* At omne sciens grammaticam, est grammaticum. *Disc.* Concedo. *MAC.* Est igitur quidam non homo grammaticus. *Disc.* Consequitur. *MAC.* Sed tu dicis in grammatico intelligi hominem. *Disc.* Dico. *MAC.* Quidam ergo non homo

est homo, quod falsum est. *Disc.* Ad hoc ratio deducitur. *MAC.* Nonne ergo vides quia grammaticus non ob aliud magis videtur significare hominem, quam albus ⁴⁰⁰⁹, nisi quia grammatica soli homini accidit ⁴⁰¹⁰, albedo vero non soli homini? *Disc.* Sic sequitur ex eo quod finximus ⁴⁰¹¹ : sed sine figmento volo ut hoc efficias. *MAC.* Si homo est in grammatico, non prædicatur cum eo simul de aliquo; sicut animal non prædicatur cum homine, quia inest in homine : non enim apte dicitur quod Socrates est homo animal. *Disc.* Non potest contradici. *MAC.* Sed convenienter dicitur quod Socrates est homo grammaticus. *Disc.* Convenienter. *MAC.* Non est igitur homo in grammatico. *Disc.* Sic consequi video. *MAC.* Item : si grammaticus est homo sciens grammaticam, ubicunque ponitur grammaticus, apte ponitur homo sciens grammaticam. *Disc.* Ita est. *MAC.* Si igitur apte dicitur, Socrates est homo grammaticus, apte quoque dicitur, Socrates est homo homo sciens grammaticam. *Disc.* Consequitur. *MAC.* Omnis autem homo sciens grammaticam est homo grammaticus. *Disc.* Ita est. *MAC.* Socrates igitur, qui est homo homo sciens grammaticam ⁴⁰¹², est homo homo grammaticus : et quoniam homo grammaticus est homo sciens grammaticam, consequitur ut Socrates sit homo homo sciens grammaticam : et sic in infinitum ⁴⁰¹³. *Disc.* Non possum apertæ ⁴⁰¹⁴ consequentiæ resistere. *MAC.* Item : si in ⁴⁰¹⁵ grammatico homo intelligendus est cum grammatica, similiter in omnibus similibus denominativis, id quod denominatur ⁴⁰¹⁶ cum eo a quo denominatur. *Disc.* Hoc sentiebam ⁴⁰¹⁷. *MAC.* Ergo hodiernum significat id quod vocatur hodiernum et hodie. *Disc.* Quid postea? *MAC.* Hodiernum igitur significat aliquid cum tempore ⁴⁰¹⁸. *Disc.* Ita esse necesse est. *MAC.* Ergo, hodiernum non est nomen sed verbum ⁴⁰¹⁹; quia est vox significans tempus, nec est oratio.

CAPUT XIV.

Grammaticum esse significativum grammaticæ, sive significare scientem grammaticam.

Disc. Satis mihi probasti grammaticum non significare hominem. *MAC.* Vides igitur qui dixerim quia grammaticus non est hominis significativum. *Disc.* ⁴⁰²⁰ Video : et exspecto ut grammaticum

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁰⁶ Dicitur ejus significativum : et licet sit significativum *mss.* dicitur ejus significativum : et licet sit significativum ⁴⁰⁰⁷ Non tamen proprie est *ms. Vict. 3* non est ⁴⁰⁰⁸ Quod modo grammaticæ *mss.* quomodo grammaticæ ⁴⁰⁰⁷ Tantum significativum sit *ms. Vict. 3.* tantum sit significativum ⁴⁰⁰⁹ Quod grammaticus significet *mss.* quod grammaticus non significet ⁴⁰¹⁰ Quam albus, nisi *mss.* quam albus, nisi ⁴⁰¹¹ Soli homini convenit *mss.* soli homini accidit ⁴⁰¹² Sicut sequitur, ex eo finximus *mss.* sic sequitur ex eo quod finximus ⁴⁰¹³ Est homo sciens grammaticam *mss.* est homo, homo sciens grammaticam ⁴⁰¹⁴ *M.* Omnis autem homo sciens grammaticam est homo grammaticus, et quoniam homo grammaticus est homo sciens grammaticam : consequitur ut Socrates sit homo sciens grammaticam, et sic in infinitum *manuscripta* *M.* Omnis autem homo sciens grammaticam est homo grammaticus. *D.* Ita est. *M.* Socrates igitur, qui est homo homo sciens grammaticam, est homo homo grammaticus. Et quoniam grammaticus est homo sciens grammaticam, consequitur ut Socrates sit homo homo sciens grammaticam : et sic in infinitum ⁴⁰¹⁵ Non possum apte *mss.* non possum apertæ ⁴⁰¹⁶ Igitur sit in *mss.* item si in ⁴⁰¹⁷ Intelligendus est, similiter in omnibus similibus denominativis, id est quod denominatur *mss. et mss. Vict. 13* intelligendus est cum grammatica, intelligendum est similiter in omnibus similibus denominativis, id quod denominatur ⁴⁰¹⁸ Hoc sentiebam *ms. Vict. 3* hoc sciebam ⁴⁰¹⁹ Aliud cum tempore *mss.* aliquid cum tempore ⁴⁰²⁰ Non est nisi scilicet verbum *mss. etiam Vict. 13* non est nomen sed verbum ⁴⁰²¹ Significativum. *D. mss. etiam Vict. 13* significativum. *D.*

ostendas significativum ⁴⁰²¹ esse grammaticæ. MAG. A non per aliud. Nomen vero albi equi substantiam Nonne paulo ante ⁴⁰²² dicebas grammaticum significare hominem scientem grammaticam? Disc. Et credebam. MAG. Sed jam satis probatum est quia non significat hominem. Disc. Satis. MAG. Quid ergo restat? Disc. Ut non significet aliud, quam scientem grammaticam. MAG. Est ergo significativum ⁴⁰²³ grammaticæ. Disc. Sufficiens probatum est grammaticum non esse appellativum grammaticæ, sed hominis; nec esse significativum ⁴⁰²⁴ hominis, sed grammaticæ: sed quoniam dixisti grammaticum significare grammaticam per se, et hominem per aliud, peto ut aperte mihi has duas significationes distinguas, ut intelligam quomodo grammaticus non sit significativum ejus quod aliquo ⁴⁰²⁵ modo significat; aut quomodo sit appellativum ejus, cujus significativum non est ⁴⁰²⁶. MAG. Si est in domo aliqua ⁴⁰²⁷ albus equus, te nesciente, inclusus, et alius tibi dicit, In hac domo est album sive albus: an scis per hoc tibi esse equum ⁴⁰²⁸? Disc. Non: sive enim dicat album albedinem, sive in quo inest ⁴⁰²⁹ albedo, nullius certe rei mente concipio essentiam, nisi hujus coloris. MAG. Etiam si aliquid aliud ⁴⁰³⁰ intelligis, quam colorem istum; illud tamen certum est ⁴⁰³¹, quia ejus in quo est ipse color, essentiam per hoc nomen non intelligis. Disc. Certum: nam etsi occurrat ⁴⁰³² animo corpus aut superficies, quod non ob aliud sit nisi quia expertus sum in his solere esse albedinem ⁴⁰³³; ipsum tamen nomen albi nihil horum significat; sicut probatum est ⁴⁰³⁴ de grammatico: sed adhuc exspecto ut ostendas quid significet ⁴⁰³⁵. MAG. Quid si vides stantes juxta se invicem album equum, et nigrum bovem, et dicit tibi ⁴⁰³⁶ aliquis de equo, percutit illum, non monstrans aliquo signo de quo dicit ⁴⁰³⁷? an scis quod de equo dicat? Disc. Non. MAG. Si vero nescienti tibi, et interroganti, Quem? respondet ⁴⁰³⁸, Album: intelligis de quo dicit? Disc. Equum intelligo per nomen albi. MAG. Nomen ergo albi significat tibi equum ⁴⁰³⁹. Disc. Significat utique. MAG. Nonne vides quia alio modo, quam nomen equi? Disc. Video: nempe nomen equi, etiam priusquam sciam ipsum equum album esse, significat mihi ⁴⁰⁴⁰ substantiam per se et

significat non per se sed per aliud ⁴⁰⁴¹, id est, per hoc quod scio equum esse album; cum enim nihil aliud significet hoc nomen, quod est albus; quam hæc oratio, quæ est habens albedinem: sicut hæc ⁴⁰⁴² oratio per se constituit mihi intellectum albedinis, et non ejus rei quæ habet albedinem; ita et nomen. Sed quoniam ⁴⁰⁴³ scio albedinem esse in equo, et hoc per aliud ⁴⁰⁴⁴ quam per nomen albi velut per visum intellecta albedine, per hoc nomen intelligo ⁴⁰⁴⁵ equum, per hoc quod albedinem scio esse in equo: id est, per aliud quam per nomen albi; quo tamen equus appellatur.

148 CAPUT XV.

Exemplo albi doctrina proposita explicatur.

B MAG. Vides ergo quomodo albus non ⁴⁰⁴⁶ sit significativum ejus, quod aliquo modo significat, et quomodo sit appellativum ejus, cujus non est significativum. Disc. Hoc quoque video: significat enim equum, et non significat: quia non eum significat ⁴⁰⁴⁷, per se, sed per aliud; et tamen equus appellatur albus; et quod video in albo, hoc intelligo in grammatico, et in similibus denominativis. Quapropter videtur mihi significatio nominum et verborum sic dividi posse; quod alia sit per se, alia per aliud. MAG. Considera etiam quoniam harum duarum significationum, illa quæ per se est, ipsis verbis significativis est substantialis; alia vero accidentalis ⁴⁰⁴⁸. Cum enim ⁴⁰⁴⁹ diffinitione nominis vel verbi dicitur, quia est vox significativa; intelligendum est, non alia significatione, quam ea quæ per se est: nam si illa significatio quæ est per aliud, in diffinitione nominis vel verbi intelligenda est; jam non erit, *hodiernus*, nomen ⁴⁰⁵⁰, sed verbum; significat enim aliquando ea significatione aliquid cum tempore ⁴⁰⁵¹, sicut supra dixi ⁴⁰⁵², quod non est nominis, sed verbi.

CAPUT XVI.

Quomodo grammaticus su qualitas.

Disc. Patet quod dicitis; sed non sine scrupulo accipit animus grammaticum esse qualitatem, quamvis significet grammaticum; aut hominem solum, id est, sine grammatica, esse grammaticum: licet

VARIE LECTIONES.

⁴⁰²¹ Ostendas significativum *ms. etiam. Vict. 13.* ostendas significativum ⁴⁰²² Nonne ante *ms. Vict. 13* nonne paulo ante ⁴⁰²³ Ergo significativum *ms. etiam. Vict. 13* est ergo significativum ⁴⁰²⁴ Nec esse significativum *ms. etiam. Vict. 13* nec esse significativum ⁴⁰²⁵ Significativum ejus, quod pro aliquo *ms. etiam. Vict. 13* significativum ejus, quod aliquo ⁴⁰²⁶ Appellativum, si significativum non est *ms. etiam. Vict. 13* appellativum ejus, cujus significativum non est ⁴⁰²⁷ Domo aliquis *ms. etiam. Vict. 13* domo aliqua ⁴⁰²⁸ Inesse equum *ms. esse equum* ⁴⁰²⁹ Sive in quo, sive cui inest *ms. sive in quo est* ⁴⁰³⁰ Si aliquid aliud *ms. etiam si aliquid aliud* ⁴⁰³¹ Tamen rectum est *ms. etiam. Vict. 13* tamen certum est ⁴⁰³² Nam si occurrat *ms. nam etsi occurrat* ⁴⁰³³ Solem esse per albedinem *ms. solere esse albedinem* ⁴⁰³⁴ Sicut prolatum est *ms. Vict. 3* sicut probatum est ⁴⁰³⁵ Ostendas quid significet *ms. ostendas quia significat* ⁴⁰³⁶ Et dicat tibi *ms. et dicit tibi* ⁴⁰³⁷ De quo dicatur *ms. de quo dicat* ⁴⁰³⁸ Interroganti quoniam respondit *ms. interroganti, quem? respondet* ⁴⁰³⁹ Significat equum *ms. significat tibi equum* ⁴⁰⁴⁰ Inde equi *ms. mihi equi* ⁴⁰⁴¹ Substantiam non per se sed per aliud *ms. substantiam significat non per se sed per aliud* ⁴⁰⁴² Oratio, quod est... sed hæc *ms. oratio quæ est... sicut hæc* ⁴⁰⁴³ Scilicet quoniam *ms. sed quoniam* ⁴⁰⁴⁴ Et per aliud *ms. et hoc per aliud* ⁴⁰⁴⁵ Albi; intelligo *ms. Vict. 3* albi, velut per visum intellecta albedine per hoc nomen intelligo ⁴⁰⁴⁶ Quoniam album non *ms. quomodo albus non* ⁴⁰⁴⁷ Non significat eum; non enim significat *ms. Vict. 3* non significat, quia non eum significat ⁴⁰⁴⁸ Alia vero appellatur occidentalis *ms. Vict. 3* omit. appellatur ⁴⁰⁴⁹ Cum vero in *ms. cum enim in* ⁴⁰⁵⁰ Hodie nam, nomen *ms. hodiernus, nomen* ⁴⁰⁵¹ Aliud cum tempore *ms. aliquid cum tempore* ⁴⁰⁵² Sicut prædixi *ms. sicut supra dixi*

prohatur sit hominem simul et grammaticam non esse ⁴⁰⁵³ grammaticum. Unde consequitur solum hominem esse grammaticum; quoniam non potest esse grammaticus, nisi aut solus ⁴⁰⁵⁴, aut cum grammatica: quamvis namque ⁴⁰⁵⁵ grammatici nomen significativum sit ⁴⁰⁵⁶ grammatica, non tamen convenienter respondetur interroganti, quid grammaticus sit; grammatica, aut, qualitas: et si nullus est grammaticus, nisi participando grammaticam; consequitur ut homo non sit grammaticus, nisi cum grammatica. **MAG.** Quod quidem dicitur quod homo, solus, id est, sine grammatica est grammaticus, quantum ad tuam quæstionem solvendam sufficit ⁴⁰⁵⁷, duobus modis intelligi potest; uno vero, altero falso ⁴⁰⁵⁸: homo quippe solus, id est, absque grammatica ⁴⁰⁵⁹, est grammaticus; quia solus est habens grammaticam: grammatica namque, nec sola, nec cum homine habet grammaticam: sed homo solus, id est, absque grammatica, non est grammaticus: quia absente grammatica nullus esse grammaticus potest ⁴⁰⁶⁰: sicut qui præcedendo ducit alium, et solus est prævius; quia qui sequitur non est prævius, nec separatim, nec sicut ex illis duobus unus fiat prævius et solus non est prævius, quia nisi sit qui sequatur, prævius ⁴⁰⁶¹ esse non potest. Cum vero dicitur quod grammaticus est qualitas; non recte, nisi secundum tractatum Aristotelis De categoriis, dicitur.

CAPUT XVII.

De Aristotelis sensu in tractatu De categoriis.

Disc. An aliud habet ille tractatus, quam omne quod est, aut est substantia, aut qualitas, aut quantitas, etc. Si ergo solus homo est grammaticus; sola substantia est grammaticus, quomodo ⁴⁰⁶² ergo secundum illum tractatum, grammaticus magis est qualitas quam substantia? **MAG.** Etsi hoc ibi intelligatur quod tu dicis: quia omne quod est, aliquid horum est: non tamen fuit principalis intentio Aristotelis hoc in illo libro ostendere; sed quoniam omne nomen, vel verbum aliquid horum significat: non enim intendebat ostendere quid sint singulæ res, nec ⁴⁰⁶³ quarum rerum sint appellativæ singulæ voces; sed quarum significativa sint. Sed quoniam voces non significant nisi res; dicendo quid sit quod

voces significant, necesse fuit dicere quid sint res. Nam (ut alia taceam) sufficienter hoc quod dico, divisio, quam facit in principio tractatus Categoriarum ⁴⁰⁶⁴, ostendit; non enim ait: *Eorum quæ sunt, singulum est* ⁴⁰⁶⁵ substantia, aut quantitas, etc. Nec ait: *Eorum quæ secundum nullam* ⁴⁰⁶⁶ complexionem dicuntur, singulo aut ⁴⁰⁶⁷ substantia appellatur, aut quantitas; sed ait: *Eorum, quæ secundum nullam complexionem dicuntur, singulum aut substantiam significat aut quantitatem* ⁴⁰⁶⁸. **Disc.** Persuadet ratio quod dicis. **MAG.** Cum ergo Aristoteles ita dicat: *Eorum, quæ secundum nullam complexionem dicuntur, singulum aut substantiam significat, aut quantitatem*, etc. De qua ⁴⁰⁶⁹ significatione videtur tibi dicere; de illa qua ⁴⁰⁷⁰ per se significant ipsæ voces, et quæ illis est substantialis: an de altera ⁴⁰⁷¹ quæ per aliud est, et accidentalis? **Disc.** Non nisi de ipsa, quam idem ipse eisdem vocibus inesse, definiendo nomen et verbum, assignavit; qua per se significant. **MAG.** An putas illum aliter prosecutum in tractatu, quam proposuit in divisione; an aliquem eorum ⁴⁰⁷², qui cum sequentes de dialectica scripserunt, aliter sentire voluisse de hac re, quam sentit ipse? **Disc.** Nullo modo eorum scripta hoc aliquem opinari permittunt ⁴⁰⁷³: quia nusquam invenitur aliquis eorum posuisse aliquam vocem, ad ostendendum aliquid quod ⁴⁰⁷⁴ significet per aliud; sed semper ad hoc, quod per se significat. Nullas enim volens monstrare substantiam, ponit album aut grammaticum ⁴⁰⁷⁵; sed de qualitate docens, album et nigrum profert, et similia ⁴⁰⁷⁶.

CAPUT XVIII.

Quod dialectici appellent voces nomine rerum quarum sunt significativæ.

MAG. Si ergo proposita divisione præfata, quæro a te quid sit grammaticus, secundum hanc divisionem: et secundum eos, qui illam scribendo de dialectica sequuntur, quid quæro: aut quid mihi respondebis? **Disc.** Procul dubio non hic potest quæri ⁴⁰⁷⁷, nisi aut de voce aut de re, quam significat. Quare, quia constat ⁴⁰⁷⁸ grammaticum non significare, secundum hanc divisionem, hominem, sed grammaticam: incunctanter respondebo, si quæris de voce, quia est vox significans qualitatem; si vero quæris de re,

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰⁵³ Grammaticam non esse *ms.* **Vict.** 3 grammaticam esse ⁴⁰⁵⁴ Nisi solus est *ms.* nisi aut solus aut ⁴⁰⁵⁵ Quamvis nunquam *ms.* quamvis namque ⁴⁰⁵⁶ Nomen significativum sit *ms.* nomen significativum sit ⁴⁰⁵⁷ Quæstionem sufficit *ms.* quæstionem solvendam sufficit ⁴⁰⁵⁸ Uno modo vero, altero modo falso *ms.* uno vero, altero falso ⁴⁰⁵⁹ Solus, id est, absque grammatica *ms.* solus sine grammatica ⁴⁰⁶⁰ Nullus est grammatica, vel potest esse *ms.* nullus esse grammaticus potest ⁴⁰⁶¹ Solus est primus... non est primus... fiat primus... non est primus... consequatur primus *ms.* solus est prævius... non est prævius... fiat prævius... non est prævius... sequatur prævius ⁴⁰⁶² grammaticus, quomodo *ms.* grammaticus, sola substantia est grammaticus. Quomodo ⁴⁰⁶³ Singulares, nec *ms.* **Vict.** 3 singulæ res, nec ⁴⁰⁶⁴ Principio Categoriarum *ms.* principio tractatus Categoriarum ⁴⁰⁶⁵ Singularium est *ms.* singulum est ⁴⁰⁶⁶ Nec ait: quæ secundum ullam *ms.* nec ait, eorum quæ secundum nullam ⁴⁰⁶⁷ Singulum aut *ms.* singulo aut ⁴⁰⁶⁸ Aut qualitatem. **D.** *ms.* aut quantitatem. **D.** ⁴⁰⁶⁹ Et tunc de qua *ms.* et cætera. De qua ⁴⁰⁷⁰ De illa quam per *ms.* de illa qua per ⁴⁰⁷¹ Aut de altera *ms.* an de altera ⁴⁰⁷² An alium eorum *ms.* an aliquem eorum **Edit. col.** an aliud eorum ⁴⁰⁷³ Hoc aliud opinari permittent *ms.* hoc aliquem opinari permittunt ⁴⁰⁷⁴ Eorum aliquam vocem ad ostendendum aliud quod *ms.* eorum posuisse aliquam vocem ad ostendendum aliquid quod ⁴⁰⁷⁵ Album aut grammaticam *ms.* **Vict.** 3 album aut grammaticum ⁴⁰⁷⁶ nigrum ponunt, et similia *ms.* album et nigrum profert, et similia ⁴⁰⁷⁷ Hoc non potest quæri *ms.* non hic potest quæri ⁴⁰⁷⁸ Quia constat *ms.* quare quia constat

quia est qualitas. **MAC.** An ignoras quia idem Aristoteles appellat voces nomine rerum quarum sunt significativæ, et non quarum tantum sunt appellativæ ⁴⁰⁷⁰, in eodem libro; ut cum dicit quia omnis ⁴⁰⁸⁰ substantia videtur significare hoc aliquid, id est, omnis vox significans ⁴⁰⁸¹ substantiam; sicut nominat vel potius ostendit res (quod ta paulo ante meministi ⁴⁰⁸² solis vocibus earum significativis, et esse non appellativis. **Disc.** Non hoc ignorare possum: **149** quare sive quærat de voce, sive de re, cum quæritur quid sit grammaticus secundum Aristotelis tractatum, et secundum sequaces ejus: recte respondetur, qualitas: et tamen secundum appellationem vere est substantia ⁴⁰⁸³. **MAC.** Ita est: non enim movere nos debet, quod dialectici aliter scribunt de vocibus, secundum quod sunt significativæ; aliter eis utuntur loquendo secundum quod sunt appellativæ: si et ⁴⁰⁸⁴ grammatici aliud dicunt secundum formam vocum, aliud ⁴⁰⁸⁵ secundum rerum naturam. Dicunt quippe ⁴⁰⁸⁶ lapidem esse masculini generis, petram feminini, mancipium autem neutri; timere activum, timeri vero passivum ⁴⁰⁸⁷: cum nemo dicat lapidem ⁴⁰⁸⁸ esse masculinam, aut petram femininam, an mancipium nec masculinam nec femininam; aut timere ⁴⁰⁸⁹ facere; timeri autem pati.

CAPUT XIX.

Utrum grammaticus, cum designet habentem qualitatem, spectet ad categoriam, habere.

Disc. Aperta ratio nihil me in his quæ dixisti dubitare permittit ⁴⁰⁹⁰: sed adhuc est de hac quæstione quod velim discere ⁴⁰⁹¹. Nam, si grammaticus est qualitas, quia significat qualitatem, non video cur armatus non sit substantia, cum significet substantiam: et sic armatus ideo est habere, quia significat habere, ignoro cur grammaticus non sit habere, cum significet habere. Omnino enim quemadmodum grammaticus probatur significare qualitatem, quia significat habentem qualitatem; ita armatus significat substantiam, quia significat habentem substantiam, id est arma: et sicut armatus convincitur

A significare habere, quia significat habentem arma; sic grammaticus significat habere, quia significat habentem disciplinam. **MAC.** Nullatenus ⁴⁰⁹² hac ratione considerata, negare possum aut armatum esse substantiam aut grammaticum habere. **Disc.** Vellem ergo a te doceri utrum unum aliquid ⁴⁰⁹³ possit esse diversorum prædicamentorum. **MAC.** Rem quidem unam et eandem non puto sub diversis aptari posse ⁴⁰⁹⁴ prædicamenti licet in quibusdam dubitari possit: quod majori et altiori disputatione indigere existimo, quam hac brevi nostra sermocinatione assumpsimus. Unam autem vocem plura significantem non ut unum, non video quid prohibeat pluribus aliquando supponi prædicamenti: ut si albus dicitur ⁴⁰⁹⁵ qualitas, et habere. Albus enim non ita **B** significat qualitatem; et habere, ut unum; quemadmodum ⁴⁰⁹⁶ homo significat ut unum substantiam et qualitates, quibus constat homo. Res enim, quæ appellatur homo ⁴⁰⁹⁷, est unum quiddam constans ex his quæ dixi; res vero quæ appellatur, albus, non est ⁴⁰⁹⁸ unum aliquid ex habere et qualitate constans; quia nihil appellatur albus, nisi res ⁴⁰⁹⁹ quæ habet albedinem: quæ nequaquam constat ex habere et qualitate. Quare si dicitur ⁴¹⁰⁰ homo est substantia, et homo est qualitas, una et eadem res, quæ significatur et appellatur hoc nomine, dicitur substantia et qualitas esse: quod videtur inconveniens. Cum autem dicimus quia albus est ⁴¹⁰¹ qualitas et habere non dicimus quia ⁴¹⁰² quod appellatur hoc nomine, qualitas est et habere, sed quia hæc duo **C** significantur hoc nomine: et nullum inconveniens sequitur. **Disc.** Cur autem non est homo, secundum divisionem Aristotelis, substantia et qualitas, quia utrumque significat: quemadmodum est albus qualitas ⁴¹⁰³ et habere, propter utriusque significationem? **MAC.** Æstimo huic interrogationi illud posse sufficere ⁴¹⁰⁴ quod supra dixi, quia est principaliter significativum ⁴¹⁰⁵ substantiæ, et quia illud unum, quod significat, substantia est; et non qualitas, sed quale: albus vero nihil principalius, sed pariter si-

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁷⁰ Quarum voces sunt significativæ, et non quarum sunt appellativæ *mss.* quarum sunt significativæ, et non quarum tantum sunt appellativæ ⁴⁰⁷⁰ Dicit; omnis *mss.* dicit, quia omnis ⁴⁰⁸¹ Id est omnis vox significat *mss.* id est, omnis vox significans ⁴⁰⁸² Ante invenisti *mss.* ante meministi ⁴⁰⁸³ Vera est substantia *mss.* vere est substantia ⁴⁰⁸⁴ Sed et *ms. Vict.* 13. si et ⁴⁰⁸⁵ Formam aliud *mss.* Formam vocum, aliud ⁴⁰⁸⁶ Dicunt quidem *mss.* dicunt quippe ⁴⁰⁸⁷ Mancipiumque neutri, timere autem activum, timeri passivum *mss.* mancipium autem neutri, et timere activum: timeri vero passivum ⁴⁰⁸⁸ Dicat lapidem *mss.* dicat esse lapidem ⁴⁰⁸⁹ Fœminam aut timere *mss.* fœminam, aut mancipium, nec masculinam nec fœminam, aut timere ⁴⁰⁹⁰ Ratio in his quæ dixisti dubitare non permittit *mss.* ratio nihil me in his quæ dixisti dubitare permittit ⁴⁰⁹¹ Quod velim dicere *mss.* *Bec. Gem.* quod velim discere ⁴⁰⁹² Disciplinam. **M.** Nullatenus *mss.* substantiam, id est, arma. Et sicut armatus convincitur significare habere, quia significat habentem arma: sic grammaticus significat habere, quia significat habentem disciplinam. **M.** Nullatenus ⁴⁰⁹³ Utrum unum aliud *mss.* utrum unum aliquid ⁴⁰⁹⁴ Arctari posse *mss.* aptari posse ⁴⁰⁹⁵ Ut albus dicitur *mss.* ut si albus dicitur ⁴⁰⁹⁶ Et habere, quemadmodum *mss.* et habere ut unum, quemadmodum ⁴⁰⁹⁷ Significat ut unum, significat habentem substantiam, id est arma, et sicut armatus convincitur significare habere, quia significat habentem arma: ita grammaticus significat habere ut unum, substantiam et qualitates quibus constat homo. Res enim, quæ appellatur homo *mss.* significat ut unum, substantiam et qualitates quibus constat homo res enim quæ appellatur homo ⁴⁰⁹⁸ Albus non est *mss.* albus, non est ⁴⁰⁹⁹ Albus, nisi res *mss.* albus, nisi res ⁴¹⁰⁰ Quia dicitur *mss.* quare si dicitur ⁴¹⁰¹ Quia albus est *mss.* quia albus est ⁴¹⁰² Non omnis, quia *mss.* non dicimus quia ⁴¹⁰³ Est albus et qualitas *mss.* est albus qualitas *Edit. Col.* est albus est qualitas ⁴¹⁰⁴ Satisfacere *mss.* sufficere *Edit. Col.* facere ⁴¹⁰⁵ Principaliter significativum *mss.* principaliter significativum

gnificat qualitatem et habere; nec sit unum ex his, A
quod magis sit hoc, vel illud, cujus sit albus signi-
ficativum ⁴¹⁰⁶.

CAPUT XX.

Quomodo ex significatis vocis, albus, non exurgat
unum.

Disc. Planius mihi vellem explicari quomodo non
fiat unum aliquid ⁴¹⁰⁷ ex his quæ significat albus.
MAC. Si aliquid ⁴¹⁰⁸ constat ex eis aut est substantia,
aut aliquid aliorum ⁴¹⁰⁹ prædicamentorum. Disc.
Aliud esse non potest. MAC. Sed nihil horum fit ex
habere et albedine. Disc. Non possum contradicere.
MAC. Item unum non fit ex pluribus, nisi aut ⁴¹¹¹
compositione partium, quæ sunt ejusdem prædica-
menti ut animal constat ex corpore et anima; aut
convenientia generis et differentie unius, vel plurium B
ut corpus et homo: aut specie, et proprietatum col-
lectione ut Plato ⁴¹¹². Illa vero, quæ albus ⁴¹¹³ signi-
ficat, non sunt unius prædicamenti, nec est alterum
alteri genus, aut differentia, aut species, aut collo-
ctio proprietatum; nec sunt differentie unius gene-
ris, sed sunt accidentia ejusdem subjecti: quod ta-
men subjectum, albus non ⁴¹¹⁴ significat; quia om-
nino nihil significat aliud quam habere et qualita-
tem. Quare non fit ⁴¹¹⁵ unum ex his, quæ albus ⁴¹¹⁶
significat. Disc. Quanquam ratio mihi asserere vi-
deatur quæ dicis ⁴¹¹⁷ vellem tamen audire quid
responderes, si quis, ad ⁴¹¹⁸ hoc, quod dicis quia nihil
omnino albus significat ⁴¹¹⁹ aliud quam habere et
qualitatem, sic objiceret: Albus, cum ⁴¹²⁰ sit idem
quod habens albedinem, non significat determinate C
hoc vel illud habens, velut corpus; sed indetermi-
nate aliquid habens albedinem. Albus enim, aut est
qui habet albedinem, aut qui non habet; sed qui
non habet albedinem, non est albus; albus igitur
est, qui habet albedinem. Quare quoniam omnis
qui habet albedinem, non nisi aliquid est, necesse
est ut albus sit aliquid ⁴¹²¹ quod habet albedinem,
aut aliquid habens albedinem. Denique albus aut
significat aliquid habens albedinem, aut nihil: sed
nihil non potest intelligi habens albedinem; necesse
est ergo ut albus significet aliquid habens albedi-
nem.

CAPUT XXI.

Quod albus non significet aliquid habens albedinem;
sed duntaxat significet habens albedinem.

MAC. Non agitur utrum omnis, qui est albus,
sit aliquid; aut sit, qui ⁴¹²² habet: sed utrum hoc
nomen sua significatione contineat id quod dicitur
aliquid, aut qui habet sicut homo continet animal:
ut quomodo homo est ⁴¹²³ animal rationale mortale;
ita albus sit aliquid habens albedinem ⁴¹²⁴ aut qui
habet albedinem: multa namque necesse est rem
quamlibet esse, quæ tamen rei ejusdem nomine non
significantur. Nam, omne animal necesse est colo-
ratum esse, et rationale, aut irrationale; nomen
tamen animalis nihil horum significat: quare licet
albus ⁴¹²⁵ non sit nisi aliquid habens, aut qui habet
albedinem; non tamen necesse est ut albus ⁴¹²⁶ signi-
ficet hoc. Ponamus enim quod album, sive albus,
significet aliquid habens albedinem: sed aliquid
habens albedinem non est aliud, quam aliquid al-
bum. Disc. Non potest aliud esse. MAC. Albus igitur,
sive album, semper significat ⁴¹²⁷ aliquid album.
Disc. Ita sit. MAC. Ubi igitur ponitur albus, vel al-
bum, recte semper accipitur pro albo ⁴¹²⁸ aliquid
album. Disc. Consequitur. MAC. Ergo ubi dicitur
aliquid album; recte quoque dicitur bis, aliquid al-
bum: et ubi bis; **150** ibi et ter ⁴¹²⁹: et hoc infi-
nite. Disc. Consequens et absurdum est hoc. MAC.
Sit quoque albus, id ipsum ⁴¹³⁰ quod est qui albedi-
nem habet: sed habet, non est ⁴¹³¹ aliud quam ha-
bens est. Disc. Nec potest esse. MAC. Albus ergo non
est aliud quam qui albedinem habens est. Disc. Non
aliud. MAC. Cum autem dicitur albedinem habens
non aliud significat hæc oratio quam album. Disc.
Ita est. MAC. Idem est igitur albus, quod qui albus
est. Disc. Sic sequitur. MAC. Ubiunque itaque po-
nitur albus, recte pro eo accipitur qui albus est.
Disc. Non possum negare. MAC. Si ergo albus est,
qui albus est; est etiam qui qui albus est, est: et
si hoc, est, est etiam qui qui qui albus est, est, est;
et sic in infinitum ⁴¹³². Disc. Non hoc minus conse-
quens ⁴¹³³, nec minus absurdum est quam ut sæpe
sit aliquid aliquid. MAC. Si quis autem dicit quia
albus aut significat aliquid habens albedinem, aut
nihil: si sic intelligitur, ac si diceretur: Albus aut

VARIE LECTIONES.

⁴¹⁰⁶ Sit album significativum *ms.* sit albus significativum ⁴¹⁰⁷ Unum aliud ex *ms.* unum aliquid ex ⁴¹⁰⁸ Al-
bum. M. Si aliud *ms.* albus. M. Si aliquid ⁴¹⁰⁹ Aut aliud aliorum *ms.* aut aliquid aliorum ⁴¹¹⁰ D. Aliter esse
ms. D. aliud esse ⁴¹¹¹ Hoc est aut *ms.* nisi aut ⁴¹¹² Ut propositio *ms.* ut Plato ⁴¹¹³ Quæ album *ms.* quæ
albus ⁴¹¹⁴ Album non *ms.* albus non ⁴¹¹⁵ Quia non fit *ms.* quare non fit ⁴¹¹⁶ Ex his quæ album *ms.* ex
his quæ albus ⁴¹¹⁷ Quæ dicis *ms.* *Vict.* 13 quæ disseris ⁴¹¹⁸ Si quia ad *ms.* si quis ad *ms.* *Victorin.* 3 si
quid ad ⁴¹¹⁹ Album significat aliquid *ms.* albus significat aliud ⁴¹²⁰ Sic objiceret: album cum *ms.*
sic objiceret: albus cum ⁴¹²¹ Ut aliquid sit album *manuscripta* ut albus si aliquid ⁴¹²² An sit, qui *ms.*
aut sit, qui ⁴¹²³ Aut quomodo est *ms.* ut quomodo est *Edit. Col.* at quomodo est ⁴¹²⁴ Habens albedi-
nem: multa *ms.* habens albedinem, aut qui habet albedinem: multa ⁴¹²⁵ Licet album *ms.* licet albus
⁴¹²⁶ Ut album *ms.* ut albus ⁴¹²⁷ Sive album significat *ms.* sive album semper significat ⁴¹²⁸ Vel album
semper pro illo *ms.* vel album recte semper accipitur pro albo ⁴¹²⁹ Ibi ter, etc. Et hoc *ms.* ibi et ter,
et hoc ⁴¹³⁰ Album id ipsum *ms.* albus id ipsum ⁴¹³¹ Sed hoc non est *ms.* sed habet, non est ⁴¹³² Et si hoc
est: est etiam quicumque qui albus est, est, est, sic in infinitum *ms.* est etiam qui, qui albus est; est,
et si hoc est, est etiam qui, qui, qui albus est, est, est; et sic in infinitum ⁴¹³³ Non hoc minus incon-
sequens *ms.* *Vict.* 3 non hoc minus consequens

significat aliquid habens, aut significat non aliquid habens; ut non aliquid sit infinitum nomen; non est integra, nec vera ⁴¹²⁸ divisio; et ideo nihil probat: veluti si quis diceret: Cæcus aut videt aliquid, aut videt non aliquid. Si vero sic intelligitur quia aut significat aliquid habens, aut non ⁴¹²⁹ significat: integra est divisio, et vera; nec repugnat iis quæ dicta sunt. Disc. Satis apparet quia per album non significatur aliquid habens albedinem, nec qui habet albedinem; sed tantum habens albedinem: id est qualitas et habere; ex quibus solis non conficitur unum aliquid: et ideo albus est utrumque, quia pariter utrumque ⁴¹³⁰ significat. Quam rationem in

omnibus, quæ sine complexione dicuntur, et similiter significant quamlibet plura ⁴¹²⁷ ex quibus non fit unum, valere video: nec aliquid his, quæ in hac disputatione asseruisti, objici recte posse existimo ⁴¹²⁸. *MAC.* Nec mihi nunc videtur: tamen quoniam scis quantum nostris ⁴¹²⁹ temporibus dialectici certent de quæstione a te proposita; nolo te sic ⁴¹³⁰ his, quæ diximus, inhærere ut ea pertinaciter teneas; si quis validioribus argumentis hæc destruere et diversa valuerit astruere ⁴¹³¹: quod si contigerit ⁴¹³² saltem ad exercitationem ⁴¹³³ disputandi nobis hæc profecisse non negabis.

SANCTI ANSELMI

LIBER

DE VOLUNTATE DEI.

151 CAPUT PRIMUM.

Voluntas Dei quæ dicatur.

Humana ratio cum de Deo semper debeat tractare, et ad laudem ejus aliquid convenienter dicere, nomina per quæ proprie loquatur non habet, sed nomina hominibus data et imposita accipit, et per ipsum effectum omnipotentiam ejus saltem vel tenui oratione aperire conatur: et hoc facit ex istis rebus colligens effectum voluntatis Dei secundum occultam justitiam, vel secundum misericordiam, vel secundum iræ ipsius vindictam: ad incomprehensibilem enim deitatis proprietatem aspirare non potest. Hinc nos quoque de voluntate Dei aliquid dicere cupientes, actum rerum attendimus; quoniam ad ipsius celsitudinis culmen anhelare non valemus. Voluntatem igitur Dei appellamus quidquid in nobis ipse misericorditer operatur, revocando nos ab errore, vel pie confirmando justitiæ. Voluntas quoque dicitur pœna et reprobatio quorundam Dei occulta distinctione facta justitiæ. Voluntas Dei est (ut breviter dicam) quidquid fit, ut fieri invenitur in creaturis. Sed dicitur: Si omnia procedunt ex voluntate Dei, quam constat semper bonam et rectam esse, tunc omnia bona et recta sunt: et si hoc est, tunc frustra judicatur aliquis iniquus, vel damnatur impius: quod fateri contrarium invenitur catholicæ fidei.

B

CAPUT II.

Voluntas Dei multipliciter dicitur.

Dicendum est igitur voluntatem Dei multipliciter accipi: ut quidquid postea opponatur, sine omni difficultate opulentiùs aperiatur. Voluntas itaque Dei accipitur aliquando in Scripturis, æquipollens omnipotenti suæ præscientiæ et ordinationi sagaciter omnia disponenti. Unde dicitur: *Omnia quæcunque voluit Dominus fecit (Psal. cxiii, 3)*, hoc est, quidquid Deus ab æterno facturum se ordinavit, nihil inexpletum reliquit. Accipitur etiam Dei voluntas [*al.*, nomen rerum], secundum quemdam affectum misericordiæ Dei: ut ibi: *Vult Deus omnes salvos fieri (I Tim. ii, 4)*, quod est dicere, facit sanctos velle ut omnes salvi fiant, quod ipse tamen vult, hoc est ipse disposuit; sed sanctos facit velle Dei et proximi inspirando dilectionem, qua dilectione non inconvenienter fiunt in Ecclesia orationes a sanctis pro schismaticis et hæreticis, Judæis quoque et gentilibus. Institutio divina, Dei voluntas non improprie appellatur. Dei autem institutio in duo dividi potest, in præcepta divinarum Scripturarum, et in legem naturalem: quæcunque homini insita est naturalis, quæ est: *Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris (Tob. iv, 16)*, etc. Cui quicunque obviat, Dei voluntatem non servat. Præcepta etiam divinarum Scripturarum, et rectæ observationes

VARÆ LECTIONES.

⁴¹²⁸ Integra ac vera *mss.* integra nec vera ⁴¹²⁹ Quia significat habens albedinem, aut non *mss.* quia aut significat aliquid habens, aut non ⁴¹³⁰ Quia per utrumque *manuscripta* quia pariter utrumque ⁴¹³¹ Quælibet plura *mss.* quamlibet plura ⁴¹³² Te posse objicere existimo *mss.* objici recte posse existimo ⁴¹³³ Quam nostris *mss.* quantum nostris ⁴¹³⁴ Volo te sic *mss.* nolo te sic ⁴¹³⁵ Velit astruere *mss.* valuerit astruere ⁴¹³⁶ Si contingeret *mss.* si contigerit ⁴¹³⁷ Ad excitationem *mss.* ad exercitationem